

Андријана НИКОЛИЋ

ПСИХОЛОГИЈА ЛИЧНОСТИ У РОМАНУ „НЕВИДБОГ” РИСТА РАТКОВИЋА

ИЗМЕЂУ ЖИВОТА И СМРТИ – У ПРОЦЈЕПУ СНА

Свијет главног јунака можемо тумачити кроз слојеве психо-физичких и менталних облика који су таложењем и сазријевањем компоновани у троугао деструкције, детерминизма и детеологизма.¹ По много чему аутобиографски, овај роман ипак тежи за скретањем са постојећег колосијека тамног неумитног Санцака, који у налетовима ратова, међунационалне мржње и мијенама страних војних сила, гута рају у бездан смрти ратног пакла надајући могућности надању. Саздан од тридесет и двије главе роман је истовремено и историјски и породични. Евокацијом мисли главног јунака понекад се сусрећемо са ликовима које смо „изгубили” у претходним поглављима, а на које нас подсјети главни јунак, увијек из нове перспективе. Водећи рачуна баш о новој перспективи, све више се приближавамо спознаји главног јунака која сазријевањем постаје истанчанија, а тиме читалац добија нову димензију објективног посматрача у догађајима који су описани. Сâм наслов „Невидбог”, метафорички нас уводи у свијет који је и Бог давно заборавио својим милосрђем: *Средњи век је остао у Санцаку... Ту се код људи не очекивано дешава и мржња и љубав и издајство. Тамни су као и њихови средњовековне цркве. Тако тихи, а тако неразговорни.*²

¹ Ристо Ратковић *Живот је збогом* (глава XXX), „Невидбог”, „Обод”, Цетиње, 1994. год., стр. 140-141

² Ристо Ратковић *Гомиле* (глава XXXI), „Невидбог”, „Обод”, Цетиње, 1994. год., стр. 144

Од првог поглавља, представљеног читаоцу насловом *Дан је долазио као курјак*, суочавамо се с напетом и збњом, ишчекивањем и огромним страхом од првих сунчевих зрака. Свјетлост као енергија, покретач и агрегат живота овим насловом потиснута је у објектив разарања и смртоносних митраљеских рафала почетком балканских ратова. Деструктивна свјетлост саткана је у парадигматској оси вјешто изведених синтагми: *Предзорје, модро као чивит, било је већ пуно митраљеза. Косили су по околним брдима, на све стране. А чим грану сунце, грунуше и топови. Дан је долазио као курјак. И чим се дан смири, смириће се и то безумно кевтање гвоздене пашчади.*³

У бјесомучном свијету зла и смрти која се као сјенка провлачи кроз читав роман и има своју засебну улогу, писац нас уводи и у свијет Обрада Јеремића који у најтежим и одлучујућим часовима, када дан долази као курјак, мисао посвећује Богу и својим мислима на Васкрсни дан. Представљен као централна личност породице Јеремић, Обрад је примјер оца, главе породице, онај који умије и чува свете орнаменте традиције. Величина његовог духа постојана је у искричавим моментима националне мржње, када своју кућу даје на кориштење Муслиманима у збјегу. За објашњавање овог феномена људскости није потребна дубља анализа од оне којом се продире у менталитет вишенационалног Санџака гдје се вртоглаво смјењују антонимске осцилације: *љубав – мржња, богатство – сиромаштво, срећа – несрећа, успјех – пад* или, као што констатује сâм писац: *оно је што је за једне слобода, за друге је ropство, што је за једне срећа, за друге је несрећа.*

Обрад је важна карика између прве генерације, тј. свог оца који је као санџачки воденичар пребјегао у Санџак, с једне, и Васка – свог сина, с друге стране. Недовољност информација о Обрадовом оцу и мајци, те о Васковој сестри Милуши, Ратковић је сублимирао у другом поглављу у којем представља Ђорђију – старијег Обрадовог брата, рано убијеног муслиманском руком. Метафоричким насловом овог другог поглавља *Био је и теле и љиљан у исти мах*, Ђорђије представља једини идеални лик овог романа. Да ли због наслова „Невидбог” или кулминације националних тензија, писац не дозвољава идеалном лику да живи, јер *идеалан* лик је у суштини осуђен на брзу смрт како би се дало простора (не)идеалним ликовима да крче своје стазе.

Ђорђије у својој идеализираној опни ипак губи дио идеалног када се мимо строгих и неписаних закона заљубљује у младу Муслиманку Ва-

³ Ристо Ратковић *Дан је долазио као курјак* (глава I), „Невидбог”, „Обод”, Цетиње, 1994. год., стр. 3

свију. (По)грешна љубав у (по)грешно вријеме и на (по)грешном мјесту није дозволила плодове среће, већ је сатанистички уништила отјеловљење гордости и обистинила се свеприсутна слутња мајке и оца да ће га *покосити пре времена*. Вријеме је у овом роману само оквир без могућности одређеног тока догађаја, јер догађаји и сјећања диктирају временску зону и подешавају је евокацијама и животу главног јунака, Васка, чија се судбина испреплиће са судбином оца Обрада, на неколико самосталних токова: етногеографском, психолошком и емотивном. Иако је Васко пишчев *alter ego*, а Обрад по многим критичарима⁴ представља пишневог оца, ипак је Ратковић многим поступцима индиректно оспоравао очев его а у служби поменутих моралних поставки и сазнања која су наилазила сазријевањем. Обрад је као лик у роман унијет сасвим дефинисан и изграђен како психички тако и ментално, док се Васко изграђује на два плана: уз оца у Санцаку, и, касније, у Тиролу. Проблем различитих стилова живота оца и сина није једини проблем у овом роману. Насупрот породици Јеремић – најбогатијој породици у вароши, постављена је породица Орлића – сеоског старјешине чији су синови оличење нељудског, неморалног и сатанистичког. На овај начин проблем породичне генезе потиснут је у други план, јер се писац често враћа поступцима Јеремића који су за похвалу и сервилним поступцима Орлића који под сваком новом командом обављају криминалне и незаконе радње зарад непоштеног богаћења. Писац је у овој дејструкцији начина живота указивао на постојећи проблем који се „вуче” за Орлићима, *а сви га виде и нико не смета*. Обрадово материјално богатство мјера је и за душевну доброту. Ова чињеница пред крај романа прелази у хипотезу која нас води ка сазнању да опадањем његовог богатства опада и његова доброта.

Можда је побожност Обрадова крива што је убици свог брата Ђорђија поклонио живот, а мртво братово име бацио на парастос парадигматског почетка неког новог неписаног закона. Материјално богаћење и сиромашење, важне су споне којима повезујемо ликове у роману. Понекад, изашавши из колосијека платажних „образаца”, сусрећемо се и са обликом подмићивања које у неким моментима чини важне тачке опстанка и преживљавања а зарад куповања слободе или живота. Ухваћен за нит жртвовања, Ратковић је Обрада дао у слици великомученика и идеолошког бића, које има посебан однос према биједи и

⁴ Радомир Константиновић, *Биће и језик*, књ. 7, Београд, 1983., страна 197 („То је у великој мјери аутобиографски роман: многи мотиви из Ратковићевог живота, који се јављају у различитим текстовима то недвосмислено потврђују.”)

сиромашнима. Дубљом анализом долазимо до закључка да Ратковићеви ликови обавезно морају страдати и патити, жртвовати се, доживљавати успоне и падове – да би тиме сачували живот. По много чему натуралистички, овај роман не можемо осуђивати због свих патњи и њиховог неправедног краја. Психологија личности јача је и комплекснија утолико уколико лик може поднијети бол, недаћу, лом (психички, морални, материјални, физички), а да при том не губи наду. Нада је свеприсутни ореол Обрада и сина му Васка. У налетима разних војних сила, кад ноћ доноси једну, а дан другу униформу, живот раје у Санцаку остаје на тек ојачаним амплитудама већег или мањег сиромашења.

Писац је упоредо остваривао смисао кроз двије тачке (унутрашњу и спољашњу), док је своје личне коментаре остављао готово случајно, но са великом дозом поштовања према Светој Истини. Проживљено дјетињство које је Ратковић провео у фанатичној побожности, одразило се у свим сегментима романа. Било да су у питању обични људи и њихови поступци или војсковође, Ратковић је свима намјенио достојну казну која би се могла поистовјетити са чувеном крилатицом Ива Андрића по којој *Осуда и гријех имају исту тежину, јер оне су као калуп и његов одљевак*.

Губећи нити своје побожности која је једном ишла тако далеко да је украо икону у цркви и тај догађај опширно описао, Ратковић је напуштајући вјеру у Бога истовремено живот прихватао тежим, чак и у новој димензији. Детеологизирање буди у Ратковићу нова животна размишљања, која преноси на главни лик (Васка), а који од треће главе романа расцјепљује своје мисли према Богу богатећи нову димензију даљих сазнања.

Подстакнут изјавом стричевог убице који је Обраду послије низа година пао пред ноге и заложии своју главу уз ријечи: *Обраде, убио сам ти брата, чувај ми сина*”, Васко се пита: *Да ли постоји херојско мучеништво?* Иако је на Васкову психу ова предаја дјеловала као у сну, од тог момента и тог питања он помјера границу између живота и смрти и јача љубав према Богу. Извјесно је да онај који побожно мисли не може у себи створити мисао о убијању. Овај емоционално психички моменат створен је као антитеза неписаном традиционалном освећивању мртве главе. У Васковој глави тих се дана силно родила жеља да освети стрица Ђорђија и убије Вехба, његовог убицу. У дјечјој глави ствара се композиција мисли везаних за живот и његову вриједност, које сачињавају јаку окосницу читавог романа. Фантастични спој супервизора Ратковић постиже идеалним потезом којим описује Васков и Милушин (сестра) дијалог повезан са (не)намјерном појаве жабе коју Милуша згази на опште Васково згражавање. У овом моменту писац остварује своје побож-

но присуство кроз Милушин лик, указујући на вриједност једног живота, па макар то била и жаба.

Ратковић уочава разлику између човјекове храбрости, кад је голорук, и оне кад је наоружан, као и главни лик Васко, који је тих дана добио на поклон мали пиштољ. У овом случају храброст и снага човјекова не леже у адреналину, који пробуђен због изненадне опасности вулканом надљудског брани живот, већ у комаду хладног гвожђа које сије смрт у име власника. Због свог згражавања и нових сазнања о вриједности живота Васко све чешће пада у недоумицу: *Да ли или не вољети Бога?* Одговор у једном моменту извире из његове унутрашњости: *Могу људи уредити свој живот како хоће, Бог неће казнити ни овако ни онако. Бог се може вољети у сваком случају.* Ова његова размишљања нису везана само за један догађај већ се помаљају његовим дјетињством и чине мисаони склоп подстакнут немилим ударцима *ни за шта*, које му је једном приликом нанио сеоски учитељ – Мијат – атеиста. Због иконице која му је висила око врата и случајно пала пред учитеља, Васко је кажњен од безбожника а зарад љубави према Богу признао је да је иконицу украо у цркви? Суштина личности овог дјечака није у крађи већ у сталном божанском присуству, које је нераскидива спона са овим ликом. Крађом иконе он у својој свијести није учинио ништа ружно, већ је *свог Бога* понио крај срца да му буде што ближе. Оно што је *Ратковић расвијетлио* у овом чину и у неким каснијим недопустивим чиновима није ништа друго већ обрађен *психолошки мотив као оправдавајући порив*. Изабравши дјечака Крсмана⁵ који уочи Божића озебао и гладан чека мајку да се врати с дрвима, Ратковић описује дјечакову крађу сведену на неколико цјепаница из сусједног дворишта. При тој, условно речено, безбожној радњи дјечака је ухватио поп који је у том моменту у Обрадовој кући појао светосавско пјевање. По гладном и прозоблом Крсману пљуштала је киша удараца и псовки разбјешњелог и полупијаног попа. Попут доброг духа, ову мучну ситуацију прекида Обрад обраћајући се попу ријечима да угледни узимају паре од цркве и не враћају их те да је то крађа, *а не ово што је сироче хтело да се угрије за Бадњак*. У поменутом чину Ратковић класификује праву од неправу крађе, користећи *мотив као оправдање* за учињено.

⁵ Име дјечака није случајно. У надолazeћим данима Христова рођења када и сиротиња, потпомогнута поклонима богатих, слави најрадоснији хришћански празник, Ратковић биједу дјечака Крсмана поистовјећује са искушењем и патњом. Крсман је име изведено од именице крст и симболично приказује дјететову патњу, а не одузимајући јој јачину од оне коју је патио Христ на крсту.

Бескрупулозност и зеленаштво мотиви су безбожника и свих оних који увећавањем свог материјалног немају осјећај за гладне и њихово немаштво. Обрадово понашање у оваквим ситуацијама дубоко се урезивало у Васка и милост очеве душе прелази на сина. Препун љубави према човјеку, Васко односи умирућем младићу из сиротињске куће ћуп кисела млијека као посљедњу жељу коју је несрећни сиромашник заискао. Ратковић своје ликове међусобно надопуњава користећи се њиховом близином, на истом подручју, истог менталитета и синхронизованим старењем, односно одрастањем. Помоћи другима за Обрада и за Васка није ништа друго до огромни осјећај среће и задовољства које овлада њиховим бићима у спознаји да су тако блиски Богу. Иако не спомиње етно-географске прилике као темељ менталног склопа оца и сина, Ратковић расвјетљава кључну тачку њиховог међусобног разлаза. Премда су временом попримили низ карактерних црта, одлазећи у католички интернат у Тирол Васко се удаљава од оца физички и духовно градећи нове спознаје неистражених хоризоната. Писац понекад оправдава његове преврате инфилтрирајући их кроз дату ситуацију и сагледавајући поступке свог *другог ја* сматрајући их исправним због личних интра-текстовних коментара. Пишући како је Васко почео учити француски пред одлазак у Тирол, набављајући књиге за самоуке, писац је желио да ова појава буде јаче изражена: *Да би себи доказао да он није почео учити немачки само због тога што је Аустрија посела његов завичај, Васко Јеремих поче да учи француски.*

Да би умањио осјећај кривице који је свеприсутан у духу младог Васка, Ратковић проналази низ објашњења и оправдања за његове поступке. У истој глави (XXI) писац предочава Васкову страствену молитву која иде до тачке усијања тако што Васко сâм пише молитве и чита их, а да притом не окајава грешне мисли, окупиране сликама обнажених женских тијела. Поступци љубави према Богу и безгрешности као општег мисаоног и физичког стања, те полног сазријевања и младалачких фантазија, огромни су контрасти младе личности ухваћене у мрежу превирања властитих идеала. У овим моментима Васко несвјесно моли за полни мир настојећи себе пронаћи у молитви, не схватајући да је суштина молитве и заборав. Чин молитве за њега је истовремено и покорност која је непобитна црта његовог карактера. Сагледавањем оца и сина да се закључити да Обрад не познаје покорност јер му је исувише понижавајућа. Покорну супругу Мирјану, *која се увијек расплаче од добротe*, туче и малтретира осјећајући њену покорност, у брачном животу. Обрад пропада физички, психички и материјално. Истовремено, Васко у Тиролу стојећи моли. Остајући досљедан православљу, Ва-

ско у католичком манастиру међу католичким свештеницима који моле на кољенима – моли стојећи у духу оне цркве која га је подигла. Отпорност према католичанству, које му је наметнуто, он сублимира кроз стојећу молитву као једину и праву покорност Богу којег носи у себи. Одана покорност Богу неумољива је у оном мучном осјећају да се физички удаљава од православља којем жели остати духовно вјеран. У интернату доживљава неколико преврата личности: од отуђености па до спознаје нове димензије љубави између свећеника и полазника интерната. Однос према Богу ставља на апотекарску вагу, која доноси превагу међу сазнањима и осјећајима, љубави и откровењима, а у неисцрпном и бесконачном *Бога има – Бога нема*.

Мисао о животу и смрти јача је спознајом да му сестра неумитно напушта овај свијет и та неумитност боли га и пече колико и љубав према Богу којему се моли сваки дан за њено оздрављење. Захваћен равнодушјем, он се живо присјећа својих снова који увелико објашњавају његов сложени унутрашњи живот. *Сан као смисаона психичка творевина* јасно слика његова душевна збивања у будном стању. Најбољи примјер сестре мученице објашњава његов сан у којем Исуса голог разапињу на крст инквизитори (изашли из осјећаја страха док је читао књигу о шпанској инквизицији) и моменат кад се Исус претвара час у Милушу, час у Ану. Иако необични и неразговјетни, његови снови сублимирају његову збиљу и тако потврђују његову природу психичких сила, из чијег се заједничког или супротног дјеловања ствара Васков сан.

Ако је тачна дефиниција сна као душевне дјелатности човјека који спава – уколико спава, онда је утолико тачнија претпоставка о метаморфози снова на Васков будни живот. Док му се у сну јавља осјећај мучнине због одсањаног, водећи се Фројдом (којег је необично волио), закључујемо да овакав и остали снови нису *типични* и зато захтијева дубљу анализу. Мучнина потиче од спознаје наог Исуса – нагости уопште знајући за његов полни немир а у вези са разголићеним Исусом, а имајући при том на уму његово сладострасно уживање над фотографијама обнажених жена, тумачимо језгро сна. Природа стида није само од појаве наог Исуса, већ и од чињенице да се мученик претвара час у Милушу час у Ану. Милушу као сестру Васко је доживљавао као дио себе, али Ану, кћерку Обрадове љубавнице, са којом је има неколико контаката, замишља као пожељну младу дјевојку са којом би радо ступио у интимни однос. Зато, у мучнини, локомоцијом жели прикрити њихову нагост, али истовремено и њихову полну жељу. Наредни дио сна води га до сељанке која му се обраћа с намјером да подоји дијете, али превасходно због његовог присуства. Када откопча јелек, њене

груди се ојагњише а она се претварала час у Магдалену, час у Ану. Библијска Магдалена велика је грешница, а онда искрена покајница, преображена из жене дојиље и цикличким преобразбама отјеловљује лик Ане и обрнуто, тумачи се као грешно давање чијем је искушењу Ана одољела неколико пута. Потврду за овакво тумачење налазимо у љубичицама које су обрасле пропланак на којем се појављује жена. Фројд љубичице објашњава као *скривену сексуалност у будном животу*, иако оне као цвијет дјелују асексуално. Ако бисмо пошли тумачењем овог цвијета са енглеским преводом (*violets* – љубичице) и успоредили са најсличнијом у писању француском ријечју *voil* уочавамо контраст од енглеске асексуалне љубичице до француског превода – силовање. Неизоставна је и бјелина јагњади са женских груди који симболишу дјевичанство. Феномен сна преусмјерићемо метаморфозом на будни свијет Ратковићев и његову изјаву о животу:

Примити живот свјесно, онакав какав је, често би значило одрећи га се безусловно. А кад се нађемо између два вјетра безизлазности прихватамо наметнуто. Васков однос према животу не своди се на проницање тајне бесмртности, него на један нови облик живота. Свјестан да живот одлази као што долази, он живе људе гледа као будуће лешеве и то га смирује.

Мисао о животу и смрти дата је кроз неколико епизодних ликова који су везани карикама постанка, живота и одласка на неки други свијет.

Уз тужни црквени хор и појање *Свјати Боже*, једна је душа (Ђорђије) пошла на вјечни починак а друга (Васвија) започиње свој пут ка истом свијету. Васвија оплакује његову смрт и несхваћена од породице повлачи се у собу у којој ствара сопствени иреални свијет у којем је походи Ђорђије. Да ли од свакодневних удараца у главу које јој носе родитељи, она све више *убражава његову постојаност у иреалном херметичном свијету*, који је створила само за себе далеко од свијета у којем је несхваћена. Њена егзистенција постоји само уз Ђорђа и она му се придружује у самоубилачком лету с моста у ријеку. До тад непримијећена, понекад оговарана, Васвија није ни слутила да је и она у нечијем срцу пронашла мјесто. Читалац се немало изненади кад у XVIII поглављу упозна Хабиба и његову тугу за њом. И он је као и она годинама стварао *само свој свијет*, у којем је далеко од овоземаљског, љубио и волио своју Васвију.

Топла крв живота невјероватно драга и тиха, врела и набујала струјала је зебњом кроз Санџак данима Аждраилове самовласти. Познат по

својој окрутности ипак није могао одобрити све поступке своје војске у грозном мучењу санџачких Срба. Није *благословио* смрт угледног сељака Дамјана Срђића којег су његови војници, везавши му руке жицом, скували у казану млијека. Ову страшну смрт писац ојачава пластичним описима посљедњих психолошких момената несрећног сељака који моли за достојну смрт. Кулминација грозне смрти јача је и тежа у одговору крвника *да им је жао трошити метке*. Пишући о овом догађају, Ратковић је наратор с вањске тачке гледишта, без коментара, јер би сваки коментар био сувишан.

Без обзира на композициону разноврсност, веома успјешно је остварена духовна веза међу ликовима. Тек понегдје искрснула *иронија* у догађају, бива преплављена занимљивијим догађајем. Иронија је свеприсутна у сегментима када Ратковић преноси догађаје са фронта или, као што би рекао поп Никодије, *Људима већег зла од рата не треба*. Иронија је зачета у самом животу и тиме је смисао живота далеко већа иронија од смрти. Обавијен иронијом свог вјеровања и љубави према Богу, Васко је поступком у којем надвладава иронија смјештен на крај романа као чист антијунак у односу на живот, рад и размишљање. У симболичном возу, који обједињује иронију двају живота, истовремено путују Васко као хапшеник, са перспективом робијашке судбине, и Орлић са супругом Лелом. Мотивација убијања у Орлићевом животу заснивана на одузимању и сиромашењу немоћних, заказала је у судбоносном расплету у којем Орлић, угледни правник, путује из Београда у Санџак. Само је 10 година прошло од оне ноћи када је исти Орлић подводио своју тадашњу вјереницу Сану злогласном Аждарилу, а данас је власник једне од Обрадових кућа за коју тек каже *...кућа неког Јеремића*. Вјероватно је зато Ратковић чекао 10 година да би филозофију поштеног живота срзао и ставио у други план, дајући парадигму нове димензије живота. Иронија је свеприсутна у ова два опозициона породична блока. Слом једних није ништа мањи од успона других. Појачана интенција ироничног извршена је у лику његове младе супруге Леле – скоројевићке и скројена у њеном снобовском карактеру. Његова сервилност према супрузи није ништа мања од оне када је прије 10 година обављао прљаве послове за своје мрачне налогодавце. Социолошки гледано, Ратковић је ликове исфилтрирао кроз низ историјских догађаја, уз морално-економске упливе, који су у секвенцама утицали на обликовање духовности, уз упечатљиво друштвено раслојавање. Лелина жеља да понесе икону из Санџака, носи у себи иронију јачу од светости иконе јер је појачана злодјелима и оскрнављеним црквама у некадашњем животу њеног супруга. Колико је питања у глави Орлићева кума – сапутника о његовом бо-

гатству и успјешном животу, толико је црн бездан Орлићевих злочина. Док се троје младих вози у међусобно углађеним односима препуним луксуза, с друге стране пати и страхује Васко док тамникује своју младост. Његова *размишљања о пролазности живота*, у којем сваког од нас чека самртни час и мрачна рака, продубљена су филозофијом постанка због друштва у тамници. У друштву осуђеника на смрт Васко се суочава са иреалном надом наивног осуђеника који сања о доживотној робији умјесто смртне казне. *Страх од надолазеће смрти* посебно је наглашен реченицом која директно преноси поруку живота и појачава ирационалну наду *Само не губи наду. Може да те први плотун не усмрти па да те пусте живог.*

Овим реченицама писац ублажава неописив страх осуђеника, омогућавајући му да се сабрано понаша у посљедњим часовима живота. Исте реченице индиректно подстичу Васкову подсвијест: *Страшно, помисли младић, како је незајажљива воља за животом.* Васкова констатација води до V главе романа кад се као дјечак у току једног дана сусрео са смрћу чак два пута. *Прва смрт* га није јаче дојмила јер се одиграла брзо пред његовим очима скоро идентичном брзином којом нестаје живот. *Друга смрт* за њега је далеко *тежа и мучнија*, јер постоји *читав процес пред смртним чином*. Видећи ископану раку у дјечаковој свијести синтетизира се осјећај страха, мучнине и метаморфоза демонске црне раке: *не може да се изгрози: оно најмучније тек ће...*

Наслућивање и ишчекивање смртне пресуде подсјећа на треће и четврто пјевање поеме *Јама* Ивана Горана Ковачића. Иако је рођена читаву деценију касније *Јама* утјеловљује неке заједничке компоненте са романом *Невидбог: Од страшне свјетлости* (прво пјевање *Јаме* и прва глава у роману), до чекања смртне пресуде пред раком – јамом (треће и четврто пјевање у *Јами*). Писац жели да нагласи психичко стање осуђеника у моменту када смрт наступа, без наговјештаја, до оног вјечног страха и панике пред надолазећом бијелом апокалипсом. Због страха (у петој глави) од надолазеће смрти Васкове мисли заокупљене су питањима о осуђениковим поступцима: *Зашто није? Зашто појас поправља?* Писац појачава бесмисао било које радње, кад се смрт осјећа у ваздуху и онда кад је (у посљедњој глави) видио озарено лице осуђеника од помисли да може преживјети плотун, Васко констатује *Па то није жеља, то је врисак сав од крви.*

Крвави врисак истовремено је и живот и смрт (и у *Јами*) иницира Васкова *размишљања чиста, јасна и то још у крви рођена, са кореном дубоко у његовом бићу.* Маестралним завршетком романа писац се враћа мисли ка нуклеусу – зачетку свега живог и карактеру који нас везује за

особености постанка. Кад се у родном Санцаку, у поворци према канцеларији за саслушање, Васко сусреће истовремено са оцем и погребном поворком покојне му мајке, најјача је спона човјекова коријена са Створитељем и премашује читав његов растрзани живот, сажимајући га у значењски прстен. Већ осиромашени и остарјели Обрад наилазећи добаци сину гласом који у *самом почетку беше тронут али одмах затим пркосан и строг: Васко, сине, држи се! Буди јуначан!* Ратковић је још једном уздигао породицу Јерemiћ на идеолошком плану, кроз боју гласа и интонацију Обрадове поруке, коју је оживио смисленим поступком геста. Погребна поворка могла је остварити акценат у емотивно-психолошком због смрти мајке и супруге, али Ратковић још једном користећи јединство географске, традиционалне и крвне везаности приближава се посљедњом реченицом *светом тројству: У ИМЕ ОЦА И СИНА И СВЕТОГА ДУХА – АМИН.*

Не бој се, Васко, Бог је уз тебе, уз нас.

Андријана NIKOLIĆ

THE PSYCHOLOGY OF THE CHARACTERS IN THE NOVEL „NEVIDBOG”

Summary

Deotheology rises new modes of life attitude in Ratkovic, which he transfers to the main character Vasko. From the third chapter of the novel, Vasko's thoughts toward God show flaws and give the new dimension to further acknowledgement.

Without mentioning ethnical and geographical circumstances as a base of the mental constitution of father and son, Ratkovic brings light to the crucial point and their mutual dispersal. Growing old abreast, they gradually acquired a number of character traits. After going to the Catholic boarding school, Vasko becomes distant to his father both physically and spiritually, forming his perception of the new world, towards the new horizon.

Relation to God is put to weigh, swaying between acknowledgement and emotions, between love and revelation in the inexhaustible and endless „God exists, God exists not”.

The dream, as a meaningful psyche creation, clearly depicts his mental occurrences while being awake.

Although unusual and vague, his dreams sublimate his truth and reality, and in that way confirm the nature of psyche forces and its joint or opposite performance, that Vasko's dream is made of.

